

Giriş

Bu bölümde insanların farklı barınma, beslenme biçimlerini, sahip oldukları farklı fiziksel özelliklerini, çeşitlilik gösteren inanç türlerini vs. araştırma konusu edinen antropolojinin nasıl bir bilim olduğunu, gelişim sürecini, temel kavramlarını, yöntemi, alt dallarını ve konusuna yönelik farklı yaklaşım biçimlerini göreceğiz.

Antropolojinin Tanımı, Yaklaşımı ve İlkeleri Antropoloji en kısa tanımıyla, insan çeşitliliğinin bilimidir. Antropoloji, dünya üzerindeki insan çeşitliliğini, kültürel, toplumsal ve biyolojik farklılıklar içinde değerlendirerek yerel ve evrensel olayların bunlar üzerindeki dönüştürücü etkilerini göstermeyi amaçlar. Hem bütüncü hem de farklılıkları vurgulayıcı bir doğaya sahiptir. Şekil veren ve alan bir varlık olan insana antropoloji bilimi çift yönlü olarak yaklaşır.

Antropolojik yaklaşım altı temel ilkeye dayanır:

1. Bütüncülük: İnsanı tüm olguları içinde (siyasi, ekonomik, sosyolojik, biyolojik) ele alarak bütüncü bir kültürel bağlama yönelmek.
2. Evrensellik: Topluları insanın çeşitliliğinin birer göstergesi olarak kabul edip hiçbirini bir diğeri üzerinde ayrımcılığa sebep olacak biçimde farklılaştırarak ele almamak.
3. Uyarılama: İçinde yaşadığı çevre koşullarının insanın dönüşümünde başat bir rol oynadığını kabul edip her toplumu kendi özgül koşulları dâhilinde değerlendirmek. Belirli bir yaşam biçimin oluşmasında fiziksel çevrenin, yaşamsal çevrenin ve mekânsal çevrenin rolünü ortaya çıkarmaya çalışır.
4. Bütünleşme: Toplum pek çok farklı ögenin bir araya gelerek bütünlüklü bir yapı oluşturmasının sonucunda işleyiş kazanır. Bu bağlamda her toplum söz konusu bütünlük içinde ele alınmalıdır. Bütünlüklü bakış açısı ile kültürel öğeler arasındaki uyumsuzluk, değişme sürecinde uyum güçlükleri ve çatışmalar daha kolay fark edilebilir. Bütünlük varsayımı görece küçük ölçekli topluluklar yani köy aşiret, cemaat gibi topluluklar için daha geçerli ve işlevseldir. Büyük ölçekli toplumlarda (karmaşık iktisadi, toplumsal ve kültürel ilişkilerin hâkim olduğu, kalabalık toplumlar) toplumu bütünlüğü içinde görmek zorlaşır.
5. Kültürel Görecilik: Antropolog, kendi kültürünü gözetip etnikmerkezciliğe yer vermeden, yani kendi toplumunu ve değerlerini merkeze alarak, yücelterek, diğer topluları anlamlandırmaya çalışmaz. Antropolog toplumların kültürel bakımdan farklı olduğunu bilir. Antropolog, bir toplum için doğru olanın başka bir toplum için doğru olamayabileceğini bilir.
6. Karşılaştırmacılık: Antropoloji, Topluların kendine özgülükleri ve benzer olgulara karşı geliştirdikleri farklı refleksleri göz önüne alıp birbirleriyle karşılaştırarak değerlendirir. Kültürler karşılaştırılarak, kültürlerin özgül yönleri anlaşılır. Bu çerçevede, antropolojinin üç temel sorusu belirgin hale gelir.

Bunlar:

1. İnsanlar, toplumlar ve kültürler neden farklıdırlar, nasıl farklılaşırlar?
2. İnsanlar, toplumlar ve kültürler neden ve nasıl benzeşirler?
3. İnsanlar, toplumlar ve kültürler neden ve nasıl değişirler?

Antropolojinin Dalları

Antropoloji Bilimi dört ana dala ayrılır:

1. Sosyal-Kültürel Antropoloji
2. Biyolojik Antropoloji
3. Arkeoloji
4. Dil Antropolojisi

İnsanı ve toplumu biyolojik nitelikleri dışında kendi yarattığı olan toplumsal-kültürel alan içindeki olgular üzerinden değerlendiren Sosyo-Kültürel Antropoloji'nin belirleyici bilgi toplama yöntemi etnografik çalışmalardır.

Görece daha karmaşık olan günümüz toplumunu incelerken daha etkili sonuçlar elde etmek amacıyla ana dal Tıbbi, Kent ve Kalkınma Antropolojisi gibi alt dallara ayrılmıştır. İnsanı canlılar içindeki konumu, evrimi, eski insanların hastalıkları ve demografik özellikleri gibi onun canlı varlığını inceleyen Biyolojik Antropoloji ana dalı altı alt dala ayrılmaktadır;

- Primatoloji: iri maymunların ve primatları inceler.
- Paleoantropoloji (Eski İnsan Bilimi): İlk insan fosillerini inceleyerek genel evrim manzarası çıkarmaya çalışır.
- Biyoarkeoloji: eski insan iskeletlerini inceleyerek fiziksel değişimlerini ele alır.
- Fiziksel Antropoloji: insanların biyolojik çeşitliliğini büyüme, gelişme sorunlarını inceler.
- Adli Antropoloji: cinayet, kaza, katliam gibi sebeplerle hayatını kaybeden insanların kalıntılarını incelyerek mahkemelere veri sağlar.

Popülasyon Genetiği: kalıtsal ilişkileri, fark ve benzerlikleri inceler. Çoğunlukla toprak altından çıkarılan maddi kültür varlıklarını bularak bunların değerlendirilmesini amaçlayan bilim dalı olarak Arkeoloji kendi içinde yüksek kültür ürünlerine ya da sıradan ürünlere eğilen iki farklı yaklaşım içermektedir. Antropoloji bilimi bu bağlamda arkeolojinin yalnızca bazı alt dallarını yöntem olarak benimser.

Bunlar;

- Prehistorya (Tarih Öncesi)
- Tarihsel Arkeoloji
- Etnoarkeoloji
- Endüstriyel ve Kentsel Arkeoloji

Yalnızca insana ait bir özellik olarak konuşmanın kültür içindeki merkez konumunu göz önüne alarak bu bağlamda çalışmalar gerçekleştiren Antropolojinin alt alanına Dil Antropolojisi denilir.

Antropolojinin Tarihi

Dünya üzerindeki insan çeşitliliğine olan ilginin başlangıcı Antropolojinin de ortaya çıkışı olarak sayılabilir, bu bakımdan kendi çağının kültürel çeşitliliğini anlatan Herodotos, Marco Polo ve Evliya

Çelebi ilk antropologlardan sayılabilir. 19. yüzyılda sosyal bilimler biçimlenirken Batı dünyasının kendi dışındaki kültürleri inceleme alanı olarak seçmeleriyle birlikte antropolojide ilk etnografik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Küçük ölçekli toplulukları ele alan ilk antropologlar bütüncü yaklaşım sayesinde kuramsal sonuçlar çıkartmışlardır. İlk antropoloji çalışmaları oryantalizmle (Batı gözüyle Doğuya bakma) birlikte sömürgeciliğin bilimi olarak adlandırılmıştır. Britanya ve Kuzey Amerika'da gerçekleştirilen ve çalışmaların kabilelere, Afrika ve Avustralya'ya yönelmesi göz önüne alındığında bu adlandırmanın çok da haksız olduğu söylenemez. Britanya'da Radcliffe-Brown'un, Kuzey Amerika'da ise Franz Boas'ın önderliğinde iki farklı kuramsal yaklaşım geliştirilmiştir. Radcliffe-Brown toplumsal yapıları (yapısal işlevselci), Franz Boas ise daha çok kültürü yöntemsel belirleyici olarak kabul etmiştir.

Bunlara karşılık Kıta Avrupa'sında eski ve modern toplumları inceleme olanağı veren etnolojik yaklaşım yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde tüm antropoloji çalışmaları genel bir anlayış ve yöntem birliği içinde toplanma eğiliminde olsalar da halen İngiltere'nin sosyolojiye yakın biçimde kültürel çalışmalar adı verilen akıma evrildiği, Kuzey Amerika'nın kültüralist ve biyolojik antropoloji ile arkeolojiyi içerdiği ve bütüncül kültürel inşa yaklaşımını koruduğu, Kıta Avrupası'nın da yapısal ve Marksçı modelleri tercih ettiği görülmektedir. Bu sebeple Kuzey Amerika ve İngiliz antropolojileri postmodernist ve post-yapısalcı etkileşime açıktır.

17. yüzyıldan itibaren hızla gerçekleşen bilimsel devrim o zamana kadarki pek çok bilgi ve algının değişmesine sebep olmuştur. Bun devrimler arasında gökbilimciler Galileo Galilei ve Kopernik ile jeolog Charles Lyell'in yeni bulgular ışığında sundukları kuramlar sayılabilir. Böylesi bir değişim içinde coğrafi keşiflerle bulunan yerli halkların varlığı da dünyadaki insan ve kültür çeşitliliğinin fark edilmesini sağlamıştır. Özellikle 18. Yüzyılda antropologların yaptıkları çalışmalarla çok sayıda yerel kültür, dünyaya tanıtılmış böylelikle etnikmerkezci bakış açıları kırılmaya başlanmıştır. Bu yüzyıllarda diğer bilim dallarıyla birlikte antropoloji de dogmaların yıkılmasına sebep olmuştur. Bunlardan en önemlisi ortaya konulan çalışmalarla insanın canlılar içinde ayrı bir yeri olmadığını kendi içinde bir evrimsel süreç izlediğini ve belirli bir canlı sınıfının üyesi olduğu gerçeğidir. Böylelikle büyük dinlerin ortaya koyduğu insanmerkezci (Homosantrizm) dünya görüşü de darbe almıştır.

Paleontolojinin (Fosilbilim) dünyanın ve canlılığın yaşının tayini konusunda ortaya koyduğu bilimsel önermeler o zamana kadar kabul edilen tarihlendirmelerden çok eski bir zamana işaret etmekteydi. Söz konusu veriler insanmerkezci dünya görüşünün yıkılmasındaki önemli etkilerden birisidir. Canlılarda evrim konusundaki ilk bilimsel açıklama Charles Darwin tarafından 1859 (Türlerin Kökeni) yılında yapılmıştır. Onun kuramına göre her canlı farklılaşan doğal koşullara göre değişerek uyum sağlayıp soyunu devam ettiriyor ya da bunu başaramayıp yok olmaya mahkûm oluyordu. İnsanın bunun bir parçası olarak var olduğunu da Paleontolojinin sağladığı veriler sayesinde bugün bilimsel geçerliği sorgulanır bir önerme olmaktan çıkmıştır. 1856 yılında Düsseldorf yakınlarındaki Neander vadisinde

bulunan Neandertal fosil kalıntıları ve 20. yüzyılın başlarında Afrika'daki çalışmalarla bu alandaki bilgi birikimi oldukça artmış ve Biyolojik Antropolojinin de temelleri atılmış oldu.

18. yüzyılda antropoloji gelişirken Avrupalıların diğer toplumları tanımaya başlamasıyla aradaki farklılıklar belirginleşmiş ve ırk kavramı çevresinde örgütlenen bir algı ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu ayırım sömürge düzeninin kendisini meşrulaştırmasında bir araca dönüşmüştür. Avrupalılar diğer halkların geri kalmışlıklarını onların ırksal özelliklerinin sınırlandırmasının bir sonucu olduğu görüşünü öne sürmüşlerdir. II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Antropoloji bu dünya görüşünün (ırkçı) bir aracı olarak kullanılmıştır. Böylelikle Antropolojiye karşı toplumlarda yanlış bir bilinç meydana gelmiştir. Ancak günümüzde Antropoloji insanın dünya üzerindeki çeşitliliğinin bir ırksal sınıflandırmaya tabi tutulamayacağını göstermektedir.

Antropolojinin Diğer İnsan ve Toplum Bilimleri İçindeki Yeri

19. yüzyılda felsefeden ayrılarak kendi özel alanlarını belirleyen sosyal bilimler içinde Antropoloji Batı dünyasını değil onun karşıtını, dışında kalanı inceleyen bir bilim dalı olarak ayrı bir yer edinmiştir. Temel sosyal bilimler Batıyı var eden sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda tarihten yararlanarak veri sağlamışlardır. Ancak ilerlemeci yaklaşım her alanın kendi içinde özgül çalışmalar sürdürmesini gerektirmiştir.

Antropoloji ilgilendiği toplumu tanımlarken bütüncü yaklaşımını sergileyerek kültürü oluşturan her öğeyi bir arada değerlendirmiştir. Bu bağlamda Batı dışında kalan antropoloji çalışmalarının konu edindiği toplumlar el değmemiş ve tarihsel dinamiklerden yoksun olarak algılanmıştır denilebilir.

Toplumların tarihsel yapılarını ret ederek onları değışmemiş bir biçimde sunmak, sömürgeci yaklaşımın bir parçası gibi görmek erken çalışmalarda belirgindir.

Kuruluş dönemlerinde görece küçük toplumları inceleyen antropolojinin bu durumu onun bütüncül bir bilimsel kuram geliştirmesini sağlamıştır. Söz konusu yaklaşım daha sonra tüm sosyal bilimlerce benimsenen bir olgu haline gelmiştir.

Vico (1668-1744), Herder (1744-1803) ve Dilthey'in (1833-1911) kültür üzerine geliştirdikleri kuramlar sayesinde kültürün algılanış ve ele alınma biçimlerinde belirgin ayrışmalar meydana gelmiştir. Vico, toplumun insan eliyle yaratılmış olduğunu dolayısıyla beşeri dünya ile fiziksel dünya arasında bir fark olduğunu vurgulamıştır. Herder, insanın yarattığı kültürlerin kendine özgülüğünü vurgulamıştır. Dolayısıyla o kültürü yaratan tarih ve çevrenin bilgisi olmadan insan anlayamaz. Haliyle doğa bilimleri kültürler üzerinde etkili sonuçlar elde edemez. Dilthey, bilimleri, tin bilimleri-fen bilimleri olarak ayırmıştır. Tin bilimleri betimleyici ve açıklayıcı olamazlar. Olsa olsa anlamacı olurlar. Açıklamak fen bilimlerinin işidir. Tin bilimleri anlamaya çalışır.

Anlama sempati (içerden yaklaşma) ve sezgiyle kavrama ile mümkün olur. Diltheyci yaklaşım antropolojinin çalışma tarzı ile uyumlu görünmektedir. Bu gelişmelerin etkisindeki yaklaşımın en önemli

temsilcilerinden olan Amerikalı antropolog Franz Boas (1858-1942) katılımlı gözlem tekniğini kullanmıştır. Böylelikle anlamacı bakış açısı gelişerek antropolojiyi diğer sosyal bilimlerden ayıran önemli bir olgu belirginleşmiştir.

Antropoloji dışındaki sosyal bilimlerin çoğu erken dönemlerde Dilthey'ci yaklaşımı değil pozitivist yaklaşımı benimsemiş ve fen bilimlerinin yöntemlerini uygulamışlardır. Antropolojinin çalışma alanının genişliği ve benimsediği yöntemler sayesinde kültürel çeşitliliğin kavranmasında avantajlı bir konuma gelmiştir. Antropoloji aynı zamanda insanı biyolojik bir varlık olarak da incelediği için fen bilimlerinin yöntemlerini de kullanmaktadır. Bu bağlamda antropoloji hem fen bilimlerinin hem sosyal bilimlerin yöntemlerini kullanabilmektedir.

Antropoloji, bir yandan Nomotetik yani pozitivist ya da doğa bilimlerinin yöntemlerini benimseyebiliyorken diğer yandan idyografik niteliklere yani kültürleri içerden, tarihsel gelişimi ve özgül yönleri ile ele almaya yönelebilmektedir. Antropolojinin Yöntemi ve Araştırma Teknikleri Antropoloji iki belirgin yönetsel eğilim içindedir.

Biyolojik antropoloji doğa tarihi ya da pozitivist yöntemle çalışmaktadır. Sosyo-Kültürel Antropoloji ise yapısalcı ve yapısal-işlevselci eğilimin etkisi altındadır. Bronislaw Malinowski, Radcliffe-Brown ve Claude Lévi-Strauss gibi antropologlar 20. yüzyılın başlarında evrensel bir kültür kuramı geliştirmeye çalışmışlardır. Ancak sonrasında her kültürü kendi özgüllüğü içinde değerlendirme ve yorumlamacılık eğilimi yaygınlaşmıştır.

Genel-geçer önermeleri arama girişimi zayıflamaya başlamıştır. Böylelikle alan araştırmalarıyla antropologlar toplum içinde yaşayarak onlara dâhil olarak her açıdan onu değerlendirip bütüncül bir öneri sunmuşlardır. Topluluğun bir parçası olarak onu görme sürecine emik, onun dışına çıkarak ve genel antropoloji bilgisiyile değerlendirme sürecine ise etik yaklaşım denilmektedir.

Araştırılan toplulukların el değmemiş, egzotik olmadıkları aksine tarihli toplumsallıklar olduğu da anlaşılmaya başladı. Bu çerçevede alan araştırmasının yanına kültür tarihi yöntemi de eklenmiş oldu. Zamanla postmodernizmin de etkisiyle antropoloğun konumu da orgulanmaya başlamıştır.

Antropoloğun da bazı kültürel deneyimlerle yüklü olmasının araştırmaya etkisi tartışılır hale geldi. Bu sebeple katılımlı gözlemin yanına bir de katılanın gözlemi araştırma tekniği eklenmiştir. Yalnızca bu yöntemi kullanan ve yeni etnografya ya da hikayeci etnografya adını alan çalışmalar da ortaya çıkmıştır. Soru kağıtları kullanmak yerine antropologlar derinlemesine görüşme ve uzun süreli gözlemi tercih ederler. Antropologlar genelde kültür aşırı yani başka kültürleri araştırma eğilimindedir. Günümüzde antropologlar için yalnızca kendi toplumları dışında değil kendi toplumları içinde de çok sayıda araştırma alanı ve konusu bulunabilmektedir.